

ارتباط فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران

مریم بهادری^۱، نازنین ملکیان^۲، نوروز هاشم‌زهی^۳

چکیده

تغییرات محسوس در نقش‌ها و تکالیف و انتظارات افراد در خانواده‌ها نشانگر این است که ورود رسانه‌ها انتظارات نقش‌ها را در خانواده دگرگون نموده است. در این راستا هدف از مطالعه حاضر بررسی ارتباط فضای مجازی با طلاق عاطفی همسران در بین خانواده‌های منطقه ۸ شهر تهران می‌باشد. روش پژوهش پیمایش و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه تعهد و صمیمیت بروک و برتمن (۱۹۹۵)، پرسشنامه رضایت جنسی هادسون و پرسشنامه محقق ساخته فضای مجازی است. بر اساس فرمول کوکران از جامعه ۳۷۷۸۰۶ نفری زنان و مردان متأهل ساکن در منطقه ۸ تهران، ۳۰۰ نفر با روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای به عنوان حجم نمونه انتخاب و بررسی شدند. نتایج پژوهش نشان داده است که، ۹۶ درصد از همسران از فضای مجازی استفاده می‌کنند و میزان طلاق عاطفی در حد متوسط است. همچنین نتایج نشان داده است که بین استفاده از فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران (۰/۱۱۹-)، بین فضای مجازی و صمیمیت همسران (۰/۳۲۷-)، و بین فضای مجازی و رضایت جنسی زوجین (۰/۱۷۸-) رابطه منفی و معناداری وجود دارد. در حالی که بین استفاده از فضای مجازی و تعهد همسران رابطه معناداری مشاهده نشده است. همچنین بین نوع عضویت در فضای مجازی و طلاق عاطفی، و نوع سرگرمی و استفاده از فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران رابطه معکوس و معناداری وجود دارد.

واژگان کلیدی: فضای مجازی، طلاق عاطفی، تعهد و صمیمیت، نوع عضویت در شبکه

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۰/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۲/۲۵

۱. کارشناس ارشد گروه علوم ارتباطات اجتماعی، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی تهران، ایران.

۲. عضو هیات علمی گروه علوم ارتباطات اجتماعی، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)،
nz.malekian@gmail.com

۳. عضو هیات علمی گروه علوم ارتباطات اجتماعی، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

مقدمه

خانواده به لحاظ قدمت، ابتدایی‌ترین و از لحاظ گستردگی، جهان‌شمول‌ترین نهاد اجتماعی است (اعزاز، ۱۳۸۷، ص ۱۲) که بشر تاکنون نتوانسته است جایگزینی برای آن بیابد (پروین و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۲۰). پرداختن به این بنای مقدس و حمایت و هدایت آن به جایگاه واقعی و متعالی، همواره سبب اصلاح خانواده بزرگ انسانی شده و غفلت از آن موجب دور شدن از حیات واقعی و سقوط به ورطه هلاکت و ضلالت بوده است. هدف عالی تشکیل خانواده، به سکون و آرامش رسیدن اعضای آن و از نتایج ازدواج، ایجاد مودت، رحمت و آرامش میان زن و مرد ذکر شده است (یزدانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۶۰-۱۶۱) پس ازدواج منشأ ایجاد چرخه‌ی زندگی خانوادگی است (وارینگ^۱، ۲۰۱۳: ۱) و طلاق اشاره به معضلی دارد که یقیناً عالی‌ترین هدف خانواده و نتایج آن را نشانه گرفته است. با رشد فزاینده آمار طلاق، برخی از خانواده‌های ایرانی امروزه با کاهش فضای عاطفی در خانواده و سرد شدن ارتباطات انسانی در محیط خانواده روبرو هستند (یزدانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۶۰-۱۶۱).

طبق آمار اداره ثبت احوال در سال ۱۳۹۳ در استان تهران تعداد ۳۳۱۲ طلاق ثبت شده است و نرخ طلاق در دی ماه سال ۱۳۹۴ برابر با ۳.۱۷ درصد است که طبق آمارهای جدید در سال ۱۳۹۴ از هر ۲۸ ازدواج یک مورد منجر به طلاق می‌شود. به عبارت دیگر آمار طلاق نسبت به سال ۱۳۹۳، ۹.۳ درصد رشد داشته است. نیز در یک نشست پژوهشی در تهران با عنوان «طلاق در ایران، بحران یا راه‌حل» اعلام شده است که سن طلاق در ایران پائین آمده و آمار طلاق در تهران سه برابر بقیه نقاط کشور است. بر طبق آمار منتشره از سوی مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه و براساس آمارهای سال ۸۸ بیش‌ترین رخداد طلاق برای زنان در گروه سنی ۲۴ تا ۲۵ سال و برای مردان از سن ۲۵ تا ۲۹ سال بوده است و این نشان می‌دهد که پدیده طلاق کم‌کم به سوی جوان‌شدن حرکت می‌کند. این مرکز اعلام کرد که طلاق در کشور سیر صعودی دارد و طلاق پنهان یا عاطفی حداقل دو برابر آمار طلاق رسمی است (صفائی‌راد و وارسته‌فر، ۱۳۹۲: ۸۸).

¹ Waring

ارتباط فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران ۲۰۳

طلاق عاطفی^۱ مهم‌ترین عامل از هم‌گسستگی ساختار و بنیادی‌ترین بخش جامعه یعنی خانواده است (آزادی و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۱۰۳). بوهانان^۲، طلاق عاطفی را اولین مرحله در فرآیند طلاق و بیانگر رابطه زناشویی رو به زوال می‌داند که احساس بیگانگی جایگزین آن می‌شود (یزدانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۶۳). به گزارش ایسنا، کارشناسان بر این باورند که فرآیند طلاق هفت مرحله اختلافات جزئی، تکرار و جدی شدن آنها، جدایی یا بی میلی یکی از زوجها، قهرهای طولانی و تکرار آن، خستگی زوجها از این قهرها و طلاق عاطفی و در نهایت طلاق قانونی را طی می‌کند. زنگ خطر در مرحله طلاق عاطفی بسیار مشهود است، چرا که زوجها فقط زیر یک سقف زندگی می‌کنند، ارتباطات بین شده یا کاملاً قطع یا بدون میل و رضایت است، به این پدیده طلاق عاطفی، خاموش یا پنهان گفته می‌شود (صفائی‌راد و وارسته‌فر، ۱۳۹۲: ۸۶).

طلاق عاطفی به عنوان انتخابی نفرت‌انگیز بین تسلیم و نفرت از خود و تسلط و نفرت از خود تجربه می‌شود، که در آن هر یک از زن و شوهر، به دلیل احساس غمگینی و ناامیدی، دیگری را آزار می‌دهد. طلاق عاطفی متضمن فقدان اعتماد، احترام و محبت به یکدیگر است؛ همسران به جای حمایت از همدیگر در جهت آزار و ناکامی و تنزل عزت نفس به یکدیگر عمل می‌کنند، و هر یک به دنبال یافتن دلیلی برای اثبات عیب و کوتاهی و طرد دیگری هستند (باستانی و دیگران، ۱۳۸۹: ۳-۲). چارلز^۳ و همکاران (۲۰۱۱) طلاق عاطفی را هرگز یک پدیده تک عاملی ندانستند و در تحقیقات خود نشان دادند که با هم خوردن تصورات و انتظارات افراد از یکدیگر بعد از ازدواج پیوندهای عاطفی بینشان شکست می‌خورد و به طلاق عاطفی منجر می‌شود. فضای بی‌روح و کم‌نشاط خانوادگی، گفتمان منفی و رفتارهای تحقیر آمیز و پرتحکم والدین و اعضای خانواده نسبت به یکدیگر و تقویت نیروی گریز از منزل موجبات تعلقات ناپایدار همسران و دیگر اعضای خانواده به کانون خانواده و بعضاً فرار و پناه بردن آنها به کانون‌ها و فضاهای مجازی و پرخطر چون اینترنت را فراهم می‌آورد (ارجمندسیاهپوش و پیرامون، ۱۳۹۳: ۱۱).

^۱ Emotional Divorce

^۲ Bohannan

^۳ Charls

وایتل^۱ در کتاب « فضای مجازی^۲ » بعد انسانی فضای مجازی را اینگونه تعریف می‌کند: الف) فضایی روانی-تخیلی که در آن افکار، مجذوب توهمی رویاگونه می‌شوند؛ ب) دنیای مفهومی تعاملات شبکه‌ای بین افراد و فرآورده‌های غیرمادی‌شان و هر چیز همراه با چنین شبکه‌ها و تعاملاتی؛ پ) وضعیتی از اندیشه که توسط افراد در ارتباط و با بازنمایی‌های دیجیتال، زبان و تجربه حسی، به اشتراک گذاشته می‌شود (قادرزاده و احمدپور، ۱۳۹۰، ص ۳۶ به نقل از وایتل، ۱۹۹۷).

یکی از این برنامه‌های فضای مجازی، سایت‌های شبکه‌های اجتماعی هستند که به منزله نوعی اجتماع مجازی به کاربران اجازه می‌دهند تا با یکدیگر ارتباط برقرار کنند، در طیف گسترده‌ای از فعالیت‌های اجتماعی یا تفریحی درگیر شوند و اطلاعات مورد نیاز یا دلخواه خود را به دست آورند (وانگ^۳ و همکاران، ۲۰۱۵: ۱۲۰). در واقع شبکه‌های اجتماعی برای افزایش و تقویت تعاملات اجتماعی در فضای مجازی طراحی شده است (پمپک^۴ و همکاران، ۲۰۰۹: ۲۲۸). برنامه‌های فضای مجازی با تعریف نادرست از زندگی مشترک، موجب شده تا مفهوم عشق و اعتماد و تعهد به رقابت و سوء تفاهم تبدیل شود. کاهش ارتباطات کلامی که از ساده‌ترین نوع مناسبات انسانی در خانواده محسوب می‌شود و رسیدن آن به ۱۵ تا ۱۷ دقیقه در روز سبب کم‌رنگ شدن همدلی و گسست عاطفی در خانواده‌ها گردیده و از بین رفتن صمیمیت و گسست عاطفی به نوعی موجب از خود بیگانگی و خلق زمینه گسست فکری شده، تا حدی که نابودی سلامت فکر و رفتار بینندگان، آنها را دچار حالت مسخ شدگی و از دست رفتن عقلانیت کرده است (منادی، ۱۳۸۵: ۲۰۹). به عبارت دیگر، این ابزارها، به تدریج فضای روانی و محیطی گفتگو را خدشه‌دار می‌کنند و اعضای خانواده را به جای همگرایی، به واگرایی سوق می‌دهند؛ تا جایی که هر عضو خانواده، صرفاً در یک فضای فیزیکی مشترک زندگی می‌کند و کاهش تعامل‌ها، اهداف آن‌ها را نیز نسبت به هم، واگرتر می‌کند. در نتیجه، افراد خانواده به جای ارتباط با یکدیگر که به تقویت پیوندهای عاطفی و انسجام اعضای خانواده منجر می‌شود، با ابزارهای الکترونیکی ارتباط برقرار می‌کنند؛ ارتباطی که بار عاطفی، احساسی و هیجانی ندارد (گنجی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۶۹).

1. Wittle

2. Virtual Space

3. Wang

4. Pempek

ارتباط فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران ۲۰۵

امروزه با توسعه فرهنگ جریان یافته و اشکال متفاوت سمبلیک و نمادین از طریق رسانه‌های جمعی به خصوص اینترنت، می‌توان گفت که رسانه‌ها بر شیوه رفتاری، نحوه سلوک و سلیقه‌های عمومی در جامعه و بر هنجارها اثر می‌گذارند و نظام ارزشی انسان را دچار تحول می‌کنند و نیز بر نوع نگاه به مسایل جنسی، رضایت زناشویی و روابط جنسی تأثیر می‌گذارند (پیرسون و کارل^۱، ۲۰۱۱) و با توجه به سرعت تحولات پیرامون فضای مجازی می‌توان پیش‌بینی کرد که اینترنت به تدریج جایگزین واقعی ارتباط انسان‌ها در زندگی روزمره شود و از آنجا که زندگی اجتماعی بر اساس همان روابط و ارتباطات میان انسانی بنا شود، شناخت آسیب‌هایی که این روابط را تهدید کنند حائز اهمیت است (ریعی و محمدزاده یزد، ۱۳۹۲: ۴۵). لذا محقق در این پژوهش سعی دارد به بررسی رابطه فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران بپردازد. اهداف تحقیق عبارتند از:

بررسی و مطالعه استفاده همسران از فضای مجازی

بررسی میزان طلاق عاطفی همسران منطقه ۸ شهر تهران

بررسی رابطه فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران منطقه ۸ شهر تهران

فرضیه‌ها با توجه به اهداف به شرح زیر هستند:

بین فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران منطقه ۸ شهر تهران رابطه وجود دارد.

بین میزان استفاده از فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران رابطه وجود دارد.

بین مدت استفاده از فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران رابطه وجود دارد.

بین نوع عضویت در فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران رابطه وجود دارد.

بین نوع استفاده از فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران رابطه وجود دارد.

پناهی و تبریزی (۱۳۹۵) به بررسی مصرف اینترنت و تغییر در روابط همسران پرداخته است بر این مبنا در حدود چهل پژوهش، که در دو دهه اخیر (از ۱۹۹۵ تا کنون) به قلمرو روابط همسران مرتبط هستند، شناسایی شده و با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی و با اتکا به دو عرصه مهم تأثیر اینترنت بر روابط همسران متمایز گشته‌اند. این دو عرصه عبارتند از: تغییر در مناسبات زندگی روزمره، و تغییر در مرزها و حدود زناشویی. جمع‌بندی تحقیقات مورد بررسی، تأثیر اینترنت بر این دو قلمرو را تأیید می‌کند، اما چنین تأییدی منوط به در نظر داشتن پیچیدگی‌ها و ابعاد مختلف این

¹ Pearson & Carol

رابطه است. برخی امکانات اینترنتی نظیر محتوای جنسی و امکان برقراری روابط مجازی نیز بر مرزهای زناشویی تأثیر جدی گذاشته، امری که با توجه به مؤلفه‌هایی چون دلایل مصرف؛ زمینه‌های روانی، جنسیتی و خانوادگی؛ و روابط عاطفی یا جنسی برقرار شده، صورت‌های گوناگونی به خود می‌پذیرد. حاجی زاده میمندی و همکاران (۱۳۹۵) در بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با طلاق عاطفی در بین ۳۹۲ نفر از متأهلین شهر شیراز طلاق عاطفی را در سه بعد تعهد، صمیمیت و شور و اشتیاق جنسی با استفاده از نظریه عشق سنجیده است. نتایج نشان داده است که بین سبک زندگی سنتی و طلاق عاطفی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. در حالی که در بین خانواده‌هایی که دارای سبک زندگی مدرن هستند، تجربه طلاق عاطفی پایین‌تر است. این تحقیق نشان داده است که بین استفاده از شبکه‌های مجازی و طلاق عاطفی رابطه منفی و معناداری وجود دارد که این نتیجه به علت مدرن بودن سبک زندگی بیشترین افراد مورد مطالعه است. گنجی و همکاران (۱۳۹۴) به بررسی تأثیر اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی (اینترنت و ماهواره) بر از هم گسیختگی خانوادگی در شهر کرد پرداخته است. نتایج نشان داده است که بین اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی و تمایل به ارتباط دوستی و جنسی خارج از چارچوب خانواده، گرایش به غرب، تضعیف ارزشها و کاهش دینداری، افزایش احساس بیگانگی اجتماعی و بی‌هویتی در جامعه رابطه مستقیم وجود دارد و با افزایش هریک از متغیرهای واسطه فوق، بر میزان از هم گسیختگی خانوادگی افزوده می‌شود.

اسکافی و همکاران (۱۳۹۳) در بررسی اثر شبکه‌های اجتماعی در طلاق نشان داده‌اند که، در بین متغیرهای رابطه‌ای، اندازه شبکه، تأیید، حمایت، انسجام، قوت پیوند، صمیمیت، فعالیت‌های مشترک، مرکزیت نزدیکی و هم‌پوشانی بر صمیمیت با همسر مؤثر است و صمیمیت با همسر بیشترین اثر را بر طلاق عاطفی دارد. راسل و کلاینتون^۱ (۲۰۱۴) به بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی بخصوص توئیتر بر خیانت زناشویی و طلاق پرداخته‌اند. نتایج نشان داده است که، شبکه‌های اجتماعی با فراهم آوردن زمینه روابط عاشقانه با افرادی غیر از همسر، باعث خیانت زناشویی شده و در نهایت به طلاق ختم می‌شود. والنزولا^۲ و همکاران (۲۰۱۴) ارتباط بین شبکه‌های اجتماعی مجازی و رضایت از ازدواج و نرخ طلاق در ایالات متحده آمریکا را بررسی کردند. داده‌های

1. Russell & Clayton

2. Valenzuela

پژوهش نشان از محبوبیت بالای شبکه‌های اجتماعی در میان شرکت‌کنندگان بود. بر اساس نتایج پژوهش استفاده از شبکه‌های مجازی باعث سردی روابط بین زوجین شده است.

در تحقیق حاضر چارچوب نظری تحقیق مبتنی بر نظریه عشق استرنبرگ و لاولر می‌باشد. استرنبرگ، جوانب مختلف عشق را با مثلی که دارای سه مؤلفه تعهد، صمیمیت و شور و اشتیاق است، نشان می‌دهد. تعهد یک وابستگی شناختی به فرد دیگر است. رشد تعهد به زمان زیادی نیاز دارد به‌کندی آغاز می‌شود و در صورت مثبت بودن رابطه با سرعتی بیشتر افزایش می‌یابد؛ اگر رابطه موفقی نباشد تعهد از بین می‌رود. صمیمیت معمولاً مستلزم سطوح بالاتر خودافشایی و به اشتراک‌گذاری آن دسته از اطلاعات شخصی است که معمولاً به دلیل احساس خطر فاش نمی‌شوند. صمیمیت با افزایش نزدیکی به تدریج افزایش می‌یابد و با رشد رابطه عمیق‌تر می‌شود. شور و اشتیاق جنسی معمولاً با ابراز محبتی که به برانگیختگی فیزیولوژیکی مربوط می‌شود و همچنین با تعاملات جنسی ابراز می‌شود (صفایی راد و وارسته فر، ۱۳۹۲: ۹۶). بر این اساس استرنبرگ هشت نوع رابطه را مشخص کرده است: رابطه غیرعشقی، عشق تهی، دوست داشتن، شیفتگی، عشق رمانتیک، عشق ابلهانه، عشق مصاحبتی، عشق کامل (همان). رابطه غیرعشقی یا غیرعاشقانه^۱ زمانی رخ می‌دهد که هیچ تعهد، صمیمیت و یا شور و اشتیاقی در رابطه وجود ندارد و در واقع به نوعی عدم رابطه دلالت می‌کند تا رابطه! دوست داشتن یا علاقه و دل بستگی^۲ زمانی آغاز می‌شود که فقط صمیمیت در رابطه است، اما هیچ تعهد و شهوتی در رابطه وجود ندارد. شیدایی یا شیفتگی^۳ تنها شامل شهوت بوده و تعهد و صمیمیتی در کار نیست. در عشق تهی^۴، تعهد وجود دارد اما هیچ شور و صمیمیتی در رابطه وجود ندارد. عشق رمانتیک^۵ هم شامل صمیمیت و هم شهوت است، اما فاقد تعهد می‌باشد. عشق ابلهانه یا عشق بدون شعور^۶ زمانی رخ می‌دهد که یک زن و شوهر بر شهوت به همدیگر متعهد باشند اما فرصت برای توسعه صمیمیت در رابطه‌شان پیدا نکرده باشند. عشق مصاحبتی یا همراهانه^۷، بیشتر ویژگی رابطه

¹ Non-Love

² Liking

³ Infatuation

⁴ Empty Love

⁵ Romantic Love

⁶ Fatuous Love

⁷ Compassionate Love

زوج‌هایی است که چندین سال ازدواج کرده‌اند. چنین زوجی هر دو تعهد و صمیمیت را دارا می‌باشند، اما آنها از شهوت زمان ازدواج‌شان فاصله گرفته‌اند. نوع آخر روابط مورد نظر عشق کامل^۱ می‌باشد که شامل هر سه بعد تعهد، صمیمیت و شهوت می‌باشد (السن و دیفرین^۲، ۲۰۱۱: ۲۵۴-۲۵۳). با در نظر گرفتن سه مؤلفه مثلث عشق استرنبرگ، از آنجا که طلاق عاطفی رابطه‌ای فاقد صمیمیت است و می‌تواند دو نوع از هشت نوع رابطه تعریف شده استرنبرگ، یعنی عشق تهی (تنها شامل تعهد و فاقد صمیمیت و شور و اشتیاق) و عشق ابلهانه (شامل تعهد و اشتیاق جنسی و فاقد صمیمیت) را می‌توان طلاق عاطفی خواند (صفایی راد و وارسته فر، ۱۳۹۲: ۹۶). لاولر معتقد است که هنگامی که مبادله بصورت موفقیت‌آمیزی انجام شود، کنشگران به یک تعالی عاطفی می‌رسند و هنگامی که موفقیت‌آمیز نباشد، آنها دچار افت عاطفی می‌شوند. در چنین وضعیتی حق و تکلیف و پیوندهای اعضای خانواده با یکدیگر نامعلوم و مبهم گردیده، تضاد منافع بین اعضای خانواده رخ داده، هویت جمعی اعضای خانواده تضعیف شده و نهایتاً فرد پاسخ‌مؤثر نسبت به نیازهای خود دریافت نمی‌نماید. در چنین خانواده‌هایی نیازهای اقتصادی شناختی، احساس ایمنی، تعلق‌پذیری و عشق، احترام، احساس آزادی و عدالت به خوبی تأمین نشده و از آنجایی که احتمالاً همدلی و همفکری اعضای خانواده در وضعیت حداقلی قرار دارد و بر این اساس طلاق عاطفی اتفاق می‌افتد (مقدس و قدرتی، ۱۳۹۰: ۱۵۷-۱۵۶).

امروزه در سایه تحولات شگفت‌انگیز تکنولوژی‌های رسانه‌ای و به ویژه اینترنت، شاهد شکل‌گیری نوع جدیدی از تعاملات به خصوص در بین همسران هستیم. گسترش اینترنت همراه با تغییر ارزش‌ها، نگرش‌ها و کنش‌های افراد، سبک‌های متفاوتی از دوستی‌ها و آشنایی‌ها و رابطه‌ها را رقم زده و مرزبندی سنتی و مدرن رایج در جامعه را در هم شکسته است که در آن زنان و مردان می‌توانند به طور همزمان و نامحدود، فارغ از زمان مکان از طریق ایمیل یا اتاق‌های گفت‌وگویی مجازی به تعامل مجازی با یکدیگر بپردازند. اغلب ارتباطات در این فضا به صورت نوشتاری است اغلب، فاقد احساسی است که در فضای واقعی از طریق قدم زدن، سخن گفتن و ... به‌دست می‌آید. افراد با وجود امکانات ارتباطی در فضای مجازی دیگر اهمیتی به کیفیت روابط نمی‌دهند و این مسأله به کاهش بیشتر احساسات منجر می‌شود (درستانی و روحانی، ۱۳۹۳: ۵۹).

¹ Consummate Love

² Olson & Defrain

علیرغم امکانات چند رسانه‌ای موجود در فضای مجازی هنوز هم قسمت عمده‌ای از ارتباطات در فضای مجازی را ارتباطات متنی در قالب ایمیل و چت تشکیل می‌دهد. ارتباطات متنی می‌تواند شکل جدیدی از هویت مجازی را شکل دهد. همچنین افراد در فضای مجازی به دلیل نبود راهنماهای چهره‌ای می‌توانند بازنمایی‌های متفاوتی از خود ارائه دهند. دریافت‌های جایگزین در ارتباطات مجازی شما می‌توانید دیوارها را بشکنید، به حوزه خصوصی دیگران وارد شوید و حرف‌هایی که حاضر نیستند در ارتباط چهره به چهره به شما بگویند را بشنوید. جایگاه طرفین گفتگو در ارتباطات مجازی برابر است. برخی از متخصصان به این ویژگی فضای مجازی دموکراسی شبکه می‌گویند (درستانی و روحانی، ۱۳۹۳: ۵۹). یکی از نیازهایی که از طریق اینترنت نمی‌توان به صورت مثبت پاسخ داد، بلکه پاسخگویی بدان موجب خسران و نابودی روح و روان فرد می‌شود غریزه جنسی است. این نیاز از نیازهای ذاتی انسان است، به طوری که مازلو این نیاز را در رده نیازهای فیزیولوژیک یا نیازهای حیاتی اولیه قرار داده و معتقد است افراد خودشکوفای، اوج لذت جنسی را وسیله دستیابی به وحدت، پیوند و عشق کامل و واقعی می‌دانند (مسعودی و بهروان، ۱۳۹۳، ص ۸۲ به نقل از واندرماسن^۱، ۲۰۰۴). ترنهم و یانسن، ارتباط زناشویی را فرایندی می‌دانند که در آن زن و شوهر به صورت کلامی و غیر کلامی - مثل گوش دادن، حالات چهره، و ژست‌های مختلف با همدیگر به تبادل احساسات و افکار می‌پردازند (صادقی فسایی و ملکی‌پور، ۱۳۹۲، ص ۲). آجای (۱۹۹۵) استدلال می‌کند که مردم به طور روز افزون زمان و فرصت بیشتری را با تکنولوژی نسبت به اطرافیان و دوستانشان صرف می‌کنند. برای بسیاری از مردم رفتن به اینترنت یک راه کنار آمدن با جامعه‌ای است که مردم آن، روز به روز از همدیگر کناره‌گیرتر می‌شوند. ارتباطات رایانه‌ای تأثیرات اجتماعی را با نبودن رفتارهای غیر کلامی مانند صحبت نکردن، خیره شدن و مانند آن کاهش می‌دهد (به نقل از امیدوار و صارمی، ۱۳۸۱: ۶۴).

در واقع فضای مجازی در معنا به مجموعه‌ای از ارتباطات درون انسان‌ها از طریق کامپیوتر و مسائل مخابراتی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی گفته می‌شود. پس این فضا در واقع نوعی حوزه‌ی عمومی است که هابرماس^۲ آن را چونان قلمرو مکالمه یا گفتگوی فارغ از زور و اجبار و معطوف

1. Vandermassen

2. Habermas

۲۱۰.... پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال پانزدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۰

به یک توافق عملی تعریف می‌کند (یزدخواستی و همکاران، ۱۳۹۲: ۸۵). در اینجا این متغیر در چهار بعد میزان، مدت و نوع عضویت و نوع استفاده از فضای مجازی قابل سنجش است. الف) میزان استفاده از فضای مجازی: مدت زمانی از شبانه‌روز را که همسران به استفاده از فضای مجازی اختصاص داده‌اند.

ب) مدت استفاده از فضای مجازی: مدت زمان یا تعداد سال‌هایی است که همسران مورد مطالعه به فضای مجازی دسترسی دارند و از آن استفاده می‌کند.

د) نوع عضویت در فضای مجازی: در این تحقیق عضویت در گروه‌های مجازی آموزشی، علمی، دینی، خبری، گروه مجازی دوستان و همکاران مورد سنجش قرار گرفته است.

د) نوع استفاده از فضای مجازی: محتوای فضای مجازی مورد استفاده که در سه بعد اطلاعاتی، ارتباطی، سرگرمی - تفریحی برگرفته از مطالعات حاجیانی و محمدزاده (۱۳۹۴) با عنوان «بررسی تأثیر فضای مجازی بر هویت ملی دانشجویان» مورد سنجش قرار گرفته است.

طلاق عاطفی اشاره به روابط سرد و پرتنش زوجین دارد و زمانی اتفاق می‌افتد که زوجین در ظاهر به زندگی مشترک خود بنا به هر دلیلی ادامه می‌دهند ولی روابط میان آنها پر از مشاجره و بگومگوهای لفظی و گاهی برخوردهای فیزیکی است. این مفهوم سه بعد ذهنی، رفتاری و کلامی دارد (کفاشی و سرآبادانی، ۱۳۹۳: ۱۴۰). در این تحقیق می‌توان طلاق عاطفی بر اساس نظریه استرنبرگ با سه مؤلفه تعهد، صمیمیت و شور و اشتیاق جنسی سنجید. در این تحقیق جهت سنجش تعهد و صمیمیت، پنج شاخص میزان توافق زوجین و میزان صادق بودن، علاقه و محبت داشتن به یکدیگر و میزان پایبندی به تعهدات و میزان صمیمی بودن همسران مد نظر قرار گرفته است. همچنین رضایت جنسی با عنوان شور و اشتیاق و بعد انگیزشی نظریه مثلث عشق استرنبرگ یاد شده است.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش‌های فعالیتی نظام‌مند است که طی آن یا دانش گسترش می‌یابد یا وضعیتی توصیف و تبیین می‌گردد و یا در نهایت مسئله و مشکل خاصی راه‌حل‌جویی می‌شود. با توجه به اینکه هر تحقیق با یک مسئله و هدف خاص آماده می‌شود لذا بر پایه ماهیت مسئله‌های مطرح شده و هدفی از تحقیق که پژوهشگر دنبال می‌کند، می‌توان تحقیقات را طبقه‌بندی کرد و انواع آنها را از همدیگر بازشناسی کرد (فرهنگی و صفرزاده، ۱۳۸۷: ۲۷۰). بر اساس طبقه‌بندی تحقیقات، این پژوهش بر

اساس هدف تحقیق کاربردی است و از نوع تبیینی - علی می‌باشد. روش این پژوهش پیمایشی است و اطلاعات مورد نیاز با تکنیک پرسشنامه پرسشنامه تعهد و صمیمیت بروک و برتمن (۱۹۹۵)، پرسشنامه رضایت جنسی هادسون و پرسشنامه فضای مجازی برگرفته از مطالعات حاجیانی و محمدزاده (۱۳۹۴) جمع‌آوری شده است. شایان به ذکر است که این تحقیق می‌توانست با روش کیفی انجام گیرد. اما به دلیل داشتن داده‌های بیشتر و تعمیم‌پذیری بالاتر از روش پیمایش استفاده شد. همچنین در روش پیمایش به دلیل سوالات حساس صرف وقت لازم و اعتمادسازی صورت گرفته است. داده‌های به دست آمده از پرسشنامه‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS مورد ارزیابی قرار گرفت. برای تعیین روایی پرسشنامه از اعتبار صوری و برای تعیین پایایی گویه‌های پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ با ۰/۹۲ برای فضای مجازی و ۰/۹۱ طلاق عاطفی مورد تأیید قرار گرفت. جامعه آماری این پژوهش را کلیه زنان و مردان متأهل ساکن در منطقه ۸ تهران بوده است. طبق آمار سایت شهرداری منطقه ۸ شهر تهران و مرکز آمار ایران در سرشماری مسکن و نفوس سال ۱۳۹۰ جمعیت ساکن در منطقه ۸ تهران برابر با ۳۷۷۸۰۶ نفر می‌باشد. پس جامعه آماری تحقیق حاضر برابر با ۳۷۷۸۰۶ نفر است. حجم نمونه از طریق فرمول کوکران ۳۸۲ نفر به دست آمد و پرسش‌نامه بین زن و مرد متأهل در منطقه ۸ شهر تهران توزیع شد که در این تحقیق به دلیل برگشت برخی پرسشنامه‌ها به دلیل پرسشنامه رضایت جنسی زوجین، محقق نمونه آماری را ۳۰۰ نفر در نظر گرفته شد. شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای است. همچنین متاهلین به صورت تصادفی انتخاب شدند تا شانس یکسانی در انتخاب داشته باشند.

یافته‌ها

در یافته‌های آماری توصیفی (جداول فراوانی، شاخص‌هایی نظیر میانگین و انحراف معیار) و در آمار استنباطی، نتایج حاصل از آزمون فرضیه‌های مطرح شده پژوهش، با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل واریانس توضیح داده شده‌اند. نتایج توصیفی نشان می‌دهد که ۵۰/۰ درصد از پاسخگویان مرد و ۵۰/۰ درصد زن بوده‌اند؛ همچنین سن پاسخگویان بین ۲۰ تا ۶۲ سال نوسان داشته است و ۷۰/۴ درصد از پاسخگویان در زمان بررسی بین ۳۵-۶۲ سال سن داشته‌اند. بررسی سطح تحصیلات پاسخگویان و همسرانشان نیز حاکی است که ۷۷/۷ درصد از پاسخگویان و ۶۹/۷ درصد همسران آنها از تحصیلات دانشگاهی برخوردارند. همچنین نتایج نشان داده است

۲۱۲.... پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال پانزدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۰

که ۸۲/۳ درصد از پاسخگویان و ۸۲/۹ درصد همسران پاسخگو در زمان بررسی شاغل بوده‌اند. میزان درآمد ماهانه خانواده افراد مورد بررسی، از حداقل ۹۰۰ هزار تومان تا ۱۵ میلیون تومان در نوسان بوده و میانگین درآمد ماهانه خانواده آنها به ۳۳۶۰۰۳۵ تومان رسیده است. نتایج نشان داده است که ۹۶ درصد از پاسخگویان در طول شبانه‌روز از فضای مجازی استفاده می‌کنند. پاسخگویان از شبکه‌های اجتماعی مجازی تلگرام بیشترین استفاده را در طول شبانه‌روز دارند. در حالی که از ویجت، بی‌تاک و تانگو کمترین استفاده را دارند. بیشترین پاسخگویان در زمان بررسی بیش از ۲ سال است که از فضای مجازی استفاده می‌کنند که معادل ۷۰/۷ درصد از جمعیت نمونه مورد بررسی است. پاسخگویان در گروه‌های مجازی آموزشی بیشترین و در گروه‌های مجازی همکاران کمترین فعالیت را دارند. بررسی میزان طلاق عاطفی همسران منطقه ۸ شهر تهران نشان داده است که ۴/۷ درصد از همسران مورد مطالعه دارای طلاق عاطفی پایین، ۷۷ درصد متوسط و ۱۸/۳ درصد دارای طلاق عاطفی بالا هستند. به عبارت دیگر، طلاق عاطفی در بین همسران منطقه ۸ شهر تهران در حد متوسط است.

فرضیه اصلی: بین فضای مجازی و و طلاق عاطفی همسران رابطه وجود دارد.

نتایج به دست آمده از جدول ۱ نشان می‌دهد؛ بین فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران رابطه منفی و معناداری وجود دارد ($r = -0/119$ و $sig = 0/040$). اما از آنجا که در این تحقیق نمره پایین، نشان از طلاق عاطفی بالاست لذا می‌توان بیان نمود که با فضای مجازی بر افزایش طلاق عاطفی در بین همسران منطقه ۸ شهر تهران موثر است.

همچنین نتایج نشان داده است که بین فضای مجازی و صمیمیت و رضایت جنسی زوجین رابطه منفی و معناداری وجود دارد. در حالی که بین فضای مجازی و تعهد همسران رابطه معناداری مشاهده نشده است. به بیانی دیگر، فضای مجازی بر کاهش صمیمیت و رضایت جنسی همسران موثر است.

جدول ۱: بررسی رابطه بین فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران

تعداد	Sig	ضریب همبستگی پیرسون	متغیر وابسته	متغیر مستقل
۳۰۰	۰.۰۴۰	-۰.۱۱۹	طلاق عاطفی	فضای مجازی
۳۰۰	۰.۵۷۸	-۰.۰۳۲	تعهد همسران	
۲۹۹	۰/۰۰	-۰/۳۲۷	صمیمیت همسران	
۲۸۸	۰.۰۰۲	۰.۱۷۸	رضایت جنسی زوجین	

فرضیه فرعی ۱: بین میزان استفاده از فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران رابطه وجود دارد.

نتایج به دست آمده از جدول ۲ نشان می‌دهد؛ بین میزان استفاده از فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران رابطه منفی و معناداری وجود دارد ($r = -0/108$ و $sig = 0/031$). از آنجا که در این تحقیق نمره پایین، نشان از طلاق عاطفی بالاست لذا می‌توان بیان نمود که با افزایش میزان استفاده از فضای مجازی، طلاق عاطفی در بین همسران منطقه ۸ شهر تهران افزایش می‌یابد.

جدول ۲: بررسی رابطه بین میزان استفاده از فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران

تعداد	Sig	ضریب همبستگی پیرسون	
۳۰۰	۰/۰۳۱	-۰/۱۰۸	میزان استفاده از فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران

فرضیه فرعی ۲: بین مدت استفاده از فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران رابطه وجود دارد.

نتایج به دست آمده از جدول ۳ نشان می‌دهد؛ بین مدت استفاده از فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران رابطه معناداری وجود ندارد ($r = -0/061$ و $sig = 0/151$).

جدول ۳: بررسی رابطه بین مدت استفاده از فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران

تعداد	Sig	ضریب همبستگی پیرسون	
۳۰۰	۰/۱۵۱	-۰/۰۶۱	مدت استفاده از فضای مجازی و طلاق عاطفی

فرضیه فرعی ۳: بین نوع عضویت در فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران رابطه وجود دارد.

نتایج به دست آمده از جدول ۴ نشان می‌دهد؛ بین نوع عضویت در فضای مجازی و طلاق عاطفی رابطه منفی و معناداری وجود دارد ($F = -3/399$ و $Sig = 0/035$). از آنجا که در این تحقیق نمره پایین، نشان از طلاق عاطفی بالاست لذا می‌توان بیان نمود که همسرانی که در فضای مجازی بسیار فعال هستند از طلاق عاطفی بالاتری برخوردارند و بالعکس. به بیانی دیگر نوع عضویت در فضای مجازی بر طلاق عاطفی همسران منطقه ۸ شهر تهران موثر است.

۲۱۴..... پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال پانزدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۰

جدول ۴: بررسی رابطه بین نوع عضویت در فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران

نوع عضویت در فضای مجازی	میانگین	F	Sig	تعداد
بسیار فعال	۲۵۳.۸۳	-۳.۳۹۹	۰.۰۳۵	۶۸
تا حدودی فعال	۲۵۵.۷۸			۱۷۲
کمی فعال	۲۷۰.۸۸			۵۴
جمع	۲۵۸.۹۱			۳۰۰

فرضیه فرعی ۴. بین نوع استفاده از فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران رابطه وجود دارد.

نتایج به دست آمده از جدول ۵ نشان می‌دهد که بین استفاده اطلاعاتی و سرگرمی از فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران رابطه منفی و معناداری وجود دارد. در حالی که بین استفاده ارتباطی با طلاق عاطفی همسران رابطه معناداری مشاهده نشده است. اما از آنجا که در این تحقیق نمره پایین، نشان از طلاق عاطفی بالاست لذا می‌توان بیان نمود که با افزایش میزان استفاده اطلاعاتی و سرگرمی از فضای مجازی، طلاق عاطفی در بین همسران منطقه ۸ شهر تهران افزایش می‌یابد.

جدول ۵: بررسی رابطه بین نوع استفاده از فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران

متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب همبستگی پیرسون	Sig	تعداد
طلاق عاطفی	استفاده اطلاعاتی	-۰.۱۱۵	۰.۰۵۰	۲۹۰
	استفاده ارتباطی	۰.۰۷۸	۰.۱۸۶	۲۸۶
	استفاده سرگرمی	-۰.۱۳۰	۰.۰۲۷	۲۹۰

بحث و نتیجه‌گیری

صاحب‌نظران معتقدند خانواده از نخستین نظام‌های نهادی عمومی و جهانی است که برای رفع نیازمندی‌های حیاتی و عاطفی انسان و بقای جامعه ضرورت تام دارد و از همه نهادهای اجتماعی، طبیعی‌تر است و وارد شدن هر آفت و زوالی به این نهاد و کارکردهای آن از امور مهم و شایسته کنکاش است. یکی از مهم‌ترین آسیب‌های خانوادگی طلاق است. اما آمار رسمی طلاق به طور کامل نشان‌دهنده میزان ناکامی همسران در زندگی زناشویی نیست، زیرا در کنار آن آمار بزرگ‌تر به طلاق‌های عاطفی اختصاص دارد. یعنی به زندگی‌های خاموش و خانواده‌های توخالی که زن و مرد در کنار هم به سردی زندگی می‌کنند ولی هیچ‌گاه تقاضای طلاق قانونی نمی‌کنند. در واقع برخی ازدواج‌ها که با طلاق پایان نمی‌یابند، به ازدواج‌های توخالی تبدیل می‌شوند که فاقد

عشق، مصاحبت و دوستی هستند و همسران فقط با جریان زندگی خانوادگی به پیش می‌روند و زمان را سپری می‌کنند.

از جمله پیامدهای ورود تکنولوژی‌های ارتباطی جدید بر حیات اجتماعی معاصر، تغییر شکل نوع و نحوه ارتباطات بین دو جنس و یا به قول گیدنز (۱۹۹۲) دگرذیسی صمیمیت بین آنها بوده است. در این تحقیق نیز همسو با نظریه گیدنز فضای مجازی بیشترین تأثیر را بر صمیمیت همسران گذاشته است. از آنجا که طلاق عاطفی رابطه‌ای فاقد صمیمیت است می‌توان با توجه به سه مؤلفه نظریه عشق استرنبرگ (تعهد، صمیمیت و رضایت رابطه جنسی)، عشق تهی و عشق ابلهانه را طلاق عاطفی خواند و یکی از عوامل مؤثر بر طلاق عاطفی همسران را فضای مجازی دانست. در این تحقیق همسو با تحقیقات گنجی و همکاران (۱۳۹۴)، راسل و کلاینتون (۲۰۱۴)، والنزولا و همکاران (۲۰۱۴) و بر خلاف نتایج مطالعات حاجی زاده میمندی و همکاران (۱۳۹۵)، نشان داده شده است که فضای مجازی بر طلاق عاطفی همسران مؤثر است و با استفاده از فضای مجازی، طلاق عاطفی در بین همسران افزایش می‌یابد.

در این تحقیق همسو با تحقیق اسکافی و همکاران (۱۳۹۳) نشان داده شده است که فضای مجازی بر صمیمیت همسران مؤثر است و با افزایش استفاده از فضای مجازی، صمیمیت بین همسران کاهش می‌یابد. در این تحقیق همسو با پناهی و تبریزی (۱۳۹۵) نشان داده است که فضای مجازی بر رضایت جنسی همسران مؤثر واقع شده است. به طوری که با افزایش استفاده از فضای مجازی رضایت جنسی در بین همسران کاهش می‌یابد. در تحقیق حاضر همسو با پناهی و تبریزی (۱۳۹۵) نشان داده است که ارتباط اینترنت با زندگی روزمره همسران به میزان، نوع عضویت و نوع استفاده بستگی دارد که افراد در حال تجربه آنند. شاید در این تحقیق همسو با نظریات استرنبرگ بتوان بیان نمود که میزان رضایت جنسی زوجین و صمیمیت همسران مورد مطالعه نسبت به تعهد آنان کم است و خانواده‌های منطقه ۸ تهران به سمت عشق تهی (تنها شامل تعهد و فاقد صمیمیت و شور و اشتیاق) سوق می‌یابند که فضای مجازی عامل مؤثری بر صمیمیت و رضایت رابطه جنسی همسران است. حال که فضای مجازی بخشی از زندگی زوجین را مشغول کرده است، طبق نظریات استرنبرگ می‌توان پیشنهاد نمود که:

۲۱۶.... پژوهش‌های جامعه‌شناختی، سال پانزدهم، شماره دوم، تابستان ۱۴۰۰

الف- زوجین باید نهایت وفاداری خود را به خانواده و همسران‌شان نشان دهند. زوجین باید صمیمیت بین خود را ارتقا دهند، به گونه‌ای که اشتراک گذاشتن احساسات و فراهم آوردن حمایت عاطفی طرفین در اولویت برون‌سپاری احساساتشان قرار بگیرد. برای افزایش این صمیمیت زوجین باید زمان بیشتری را برای با هم بودن، مصاحبت حتی در باب اطلاعات منتشر شده در این شبکه‌ها پردازند تا نزدیکی به تدریج افزایش یابد و با رشد رابطه با هم کلام شدن و صحبت‌ها منجر به رضایت رابطه زناشویی گردد.

ب- در زمینه کاهش طلاق عاطفی پیشنهاد می‌گردد که در سازمان‌های متولی خانواده، مشاوره‌های پیش از ازدواج به طور جدی دنبال شود و با برگزاری همایش، سمینارها و کارگاه‌های مختلف آموزشی مختلف جهت یادگیری و بهره‌مندی زوجین از کارکردهای مثبت فضای مجازی در جهت تقویت و حفظ روابط همسران گام مهمی برداشته شود.

منابع

- آزادی، شهذخت؛ سهامی، سوسن؛ قهرمان، زهرا؛ قلی‌پور، گلناز. (۱۳۸۹). ارزیابی عوامل اجتماعی زمینه ساز طلاق عاطفی در میان کارکنان زن شرکت بهره برداری نفت گچساران. زن و بهداشت، ۱ (۳): ۱۱۷-۱۰۱
- ارجمندسیاهپوش، اسحاق؛ پیرامون، ندا. (۱۳۹۳). بررسی آسیب‌شناختی طلاق عاطفی از دید زنان (۲۰ تا ۳۹ ساله) و پیامدهای آن بر فرزندان ساکن در شهرک بعثت شهرستان ماهشهر. جامعه‌شناسی مطالعات جوانان، ۴، صص ۲۲-۹
- اسکافی، مریم؛ ترکمان، فرح؛ ساروخانی. باقر. (۱۳۹۳). اثر شبکه‌های اجتماعی بر طلاق عاطفی در شهر مشهد، مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۲ (۲۵)، صص ۲۵۰-۲۲۵
- اعزازی، شهلا. (۱۳۸۷). جامعه‌شناسی خانواده. تهران: روشنگران و مطالعات زنان
- امیدوار، احمد؛ صارمی، علی اکبر. (۱۳۸۱). اعتیاد به اینترنت توصیف، سبب شناسی، پیشگیری، درمان و مقیاس‌های سنجش اختلال اعتیاد به اینترنت. مشهد: انتشارات تمرین.
- باستانی، سوسن؛ گلزاری، محمود؛ روشنی، شهره. (۱۳۸۹). طلاق عاطفی: علل و شرایط میانجی. فصلنامه بررسی مسائل اجتماعی ایران، ۳، صص ۲۰-۱
- پروین، ستار؛ داودی، مریم؛ محمدی، فریبرز. (۱۳۹۱). عوامل جامعه‌شناختی مؤثر در طلاق عاطفی در بین خانواده‌های تهرانی. فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده. ۱۴ (۵۶)، صص ۱۵۳-۱۱۹
- پناهی، محمدحسین؛ تبریزی، منصوره. (۱۳۸۵). مصرف اینترنت و تغییر در روابط همسران. فصلنامه علوم اجتماعی، ۲۳ (۷۲)، صص ۶۶-۳۸
- حاجیانی، ابراهیم؛ محمدزاده، حمیدرضا. (۱۳۹۴). بررسی تأثیر فضای مجازی (اینترنت) بر هویت ملی دانشجویان. فصلنامه مطالعات ملی، ۱۶ (۱)، صص ۸۴-۶۷

ارتباط فضای مجازی و طلاق عاطفی همسران ۲۱۷

- حاجی زاده میمندی، مسعود؛ مداحی، جواد؛ کریمی، یزدان؛ حدت، الهه؛ غروری، ملینا. (۱۳۹۵). بررسی عوامل اجتماعی مرتبط با طلاق عاطفی. فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده، ۱۸ (۷۱)، صص ۱۰۸-۸۵. درستانی، مریم؛ روحانی، مهدی (۱۳۹۳). پدیده‌های جدید فضای مجازی در ایران از دیدگاه کارشناسان ارتباطات. مطالعات رسانه‌ای، ۹ (۲۶)، صص ۶۸-۵۳.
- ریبی، علی؛ محمدزاده یزد، فرشته. (۱۳۹۲). آسیب‌شناسی فضای مجازی، بررسی تأثیر استفاده از اینترنت بر انزوای اجتماعی دانشجویان. فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۲ (۶)، صص ۶-۴۳.
- صفائی راد، سوری؛ وارسته‌فر، افسانه. (۱۳۹۲). رابطه بین تعارض زناشویی با طلاق عاطفی زنان مراجعه‌کننده به دادگاه‌های شرق تهران سال ۱۳۹۰. فصلنامه پژوهش اجتماعی، ۵ (۲۰)، صص ۱۰۶-۸۵.
- صادقی فسایی، سهیلا؛ ملکی پور، زینب. (۱۳۹۲). تحلیل جنسیتی فاصله در روابط زوجین: مصادیق و زمینه‌های شکل‌گیری. نشریه زن در توسعه و سیاست، ۱۱ (۱)، صص ۲۸-۱.
- فرهنگی، علی‌اکبر؛ صفرزاده، حسین. (۱۳۸۷). روش‌های تحقیق در علوم انسانی با نگرشی به پایان‌نامه‌نویسی. تهران: پیام پویا
- قادرزاده، امید؛ احمدپور، مریم. (۱۳۹۰). کاربری اینترنت و تأثیر آن بر هویت اجتماعی: مطالعه موردی دانشجویان دانشگاه کردستان. مطالعات جامعه‌شناختی، ۱۸ (۳۹)، صص ۶۸-۳۵.
- کفاشی، مجید؛ سرآبادانی، سمیه؛ (۱۳۹۳). عوامل اقتصادی اجتماعی مؤثر بر طلاق عاطفی دو گروه زنان متأهل خانه-دار و شاغل شهر قم. دوفصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۳ (۵)، صص ۱۵۳-۱۲۵.
- کنعانی، محمدمبین؛ محمدزاده، حمیده. تماس‌های شبکه‌ای و تجربه عشق سیال، مطالعه کیفی دانشجویان دختر دانشگاه گیلان. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۹ (۱)، صص ۱۴۵-۱۱۳.
- گنجی، محمد؛ نیازی، محسن؛ ملک پور شهرکی، علیرضا. (۱۳۹۴). بررسی تأثیر اعتیاد به فناوری‌های نوین ارتباطی بر از هم گسیختگی خانوادگی در شهر کرد. مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۴ (۱)، صص ۱۹۴-۱۶۷.
- مسعودی، حمید؛ بهروان، حسین (۱۳۹۳). اخلاق در فضای مجازی: بررسی عوامل مرتبط با عضویت، میزان بازدید و ماندگاری افراد در گروه‌های اینترنتی غیر اخلاقی. مطالعات رسانه‌ای، ۹ (۲۶)، صص ۹۵-۸۲.
- مقدس، علی اصغر؛ قدرتی، شفیعه. (۱۳۹۰). بررسی نقادانه نظریه‌های جامعه‌شناسی عواطف جانانتان ترنر، کمپبر و ادوارد لاولر. جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۲ (۲)، صص ۱۶۶-۱۴۳.
- منادی، مرتضی. (۱۳۸۵). جامعه‌شناسی خانواده. تهران: نشر دانه
- یزدانی، عباس؛ حقیقتیان، منصور؛ کشاورز، حمید. (۱۳۹۲). تحلیلی بر کیفیت زندگی زنان دچار طلاق عاطفی. فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۲ (۶)، صص ۸۵-۱۵۹.
- یزدخواستی، بهجت؛ عدلی‌پور. صمد؛ کیخانی، الهام. حوزه عمومی و گفتگو در فضای مجازی شبکه‌های اجتماعی. مطالعات فرهنگ ارتباطات، ۱۴ (۲۱)، صص ۱۰۱-۸۱.

- Charls,G. (2011). The Influence of Parenting Styles on Children, Cognitive Development. Louisiana State University Center.
- Olson, D.; DeFrain, J. (2011). Marriages and Families: Intimacy, Diversity and strenghts. Seventh Edition. New York: Mc Graw
- Pearson, J. Carol, J. (2011). Family communication & Mass media. Paper Presented at the Annual Meeting of the international Communication.
- Pempek, T & et al. (2009). College student social networking experiences on Facebook. journal of Applied Developmental Psychology, 30. Pp 227-238
- Russell B, MA. Clayton, MA. (2014). Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking. Department of Journalism, University of Missouri-Columbia, Columbia, Missouri, 17 (7). Pp 425-430
- Valenzuela, S.; Halpern. D.& James E.K. (2014). Social network sites, marriage well-being and divorce. Survey and state-level evidence from the United States. 36. Pp 94-101
- Wang, J.; Jackson, L.; Wang, H. & Gaskin, J. (2015). Predicting Social Networking Site use: Personality, Attitudes, Motivation and Internet Self-Efficacy. Personality and Individual Differences. 80. Pp 119-124
- Waring, E. M. (2013). Enhancing Marital Intimacy Through Facilitating Cognitive Self Disclosure. Routledge.